
PAP JÓZSEF

A DUALIZMUS KORI PARLAMENTARIZMUS TÉRBELISÉGE

A régiótörténeti konferencia tematikájához kapcsolódva jelen tanulmányban a dualizmus kori magyar parlamentarizmus választási eredményeinek regionális elemzésével fogok foglalkozni, és ennek keretében jutok el az Északkelet-Magyarországi régióhoz. A történeti keretet azonban tágabban értelmezve, az 1918-as év csak a végpontot fogja jelenteni ebben a vizsgálatban. A tanulmányban alapvetően négy kérdésre fókuszálok: 1. választások regionális megközelítése – *Hol?*; 2. a választók etnikai viszonyai – *Kik?*; 3. a választási aktivitás – *Hogyan?*; 4. a regionalitás, az etnikai szerkezet és a politikai aktivitás lehetséges összefüggései. Munkám során a parlamentarizmustörténeti adatgyűjtés eredményét fogom felhasználni.

A regionális megközelítés problematikája – hol?

Az első kérdés gyakorlatilag annak tisztázása, hogy releváns lehet-e a dualizmus kori parlamentarizmus esetében a regionális megközelítés, és tudományos értelemben megalapozott-e az északkelet-magyarországi terület parlamentarizmusának önálló vizsgálata. Nemcsak arról van-e szó, hogy egy önkényesen kijelölt területnek szeretnénk elemezni? Úgy gondolom ugyanis, hogy a dualizmus korának Magyarországon egyetlen területnek sikerült önmagát belpolitikai tényezőként megjeleníteni, ez pedig Erdély volt. Észak-Magyarország esetében ugyan történt kísérlet erre, amely talán legjobban a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület (FMKE) mozgalmában érhető tetten, de az országgyűlési politizálásban az úgynevezett Felvidék képviselőinek nem sikerült tartósan napirenden tartaniuk a „felvidéki kérdést”. Egry Gábor ezzel kapcsolatban a következőképpen fogalmazott: *„Amennyiben tehát arra vagyunk kíváncsiak, létezett-e erdélyi és csehszlovákiai magyarság mint csoport, és velük erdélyi és felvidéki szellem mint valamiféle identitás vagy azt megalapozó csoportjellemző, akkor a csehszlovák közeg esetében inkább arról beszélhetünk, hogy a csoport, minden lehetséges előzmény ellenére, végül az első világháború után jött létre, az erdélyi magyarok csoportja viszont – noha ennek határa megváltozott 1918-at követően*

---

* A kutatást az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című projekt valamint a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal NKFIH K 112 429 nyilvántartási számú, „A dualizmus kori magyar országgyűlések tagjainak feltárása és társadalomtörténeti elemzése” címet viselő pályázata támogatta.

– *ténylegesen meglehetősen régóta létezett.*¹ Az idézet ugyan a magyar közönség önképével kapcsolatos, de arra is utal, hogy a regionális közösségtudat – amely nem csupán a magyarsággal kapcsolatban értelmezhető – Erdély esetében fogalmazódott meg a dualizmus időszakában, Észak-Magyarországon azonban nem tapasztalhatjuk ugyanezt. Ezzel a gondolattal egyetértve, nem tartom tudományosan elfogadhatónak azt az eljárást, ha valamilyen ismérvek alapján előzetesen kiválogatunk bizonyos vármegyéket – teremtünk ezáltal egy, a korban nem létező régiót –, majd erre nézve elvégzünk bizonyos számításokat. Ehelyett inkább az országos viszonyokból kell kiindulni, és azt követően kell feltenni azt a kérdést, hogy mutatkoznak-e olyan sajátosságok, melyek Északkelet-Magyarországot vagy az ország egyéb területeit a parlamentarizmus terén sajátos adottságokkal rendelkező területté teszik.

Két hagyományosnak mondható regionális megközelítésmód lehetne segítségünkre munkánk során. Az első a korabeli statisztikákban alkalmazott, Keleti Károly által kialakított beosztás (1. térkép). Ebben a rendszerben a Tisza jobb partjának vármegyéi és városai nagyjából megfelelnek a dualizmus kori északkelet-magyarországi régióknak. Ez a beosztás azonban nem lehet a vizsgálat alapja, hiszen csupán a statisztikai adatközlés rendszerét jelentette az adott időszakban.² Katus László azonban készített egy nemzetiségi alapú régióbeosztást (2. térkép), melynek során az ország területét az 1910-es népszámlálás nemzetiségi statisztikája alapján 7 régióra bontotta. Ez a regionális megközelítés a megyei adatokra alapozódott, úgy, hogy benne az azonos többségi nemzetiséggel rendelkező vármegyék alkottak egy-egy csoportot. Maradt azonban három terület, ahol egyik etnikum sem érte el az abszolút többséget, ezeket Katus László vegyesen lakott térségeknek nevezte el.³ Ebben a beosztásban azonban nem jelenik meg Északkelet-Magyarország – területe három etnikai régió között oszlik meg –, így igazából ezen az alapon sem lehet megközelíteni területünket. Valójában éppen a vizsgálat végpontján tudjuk csak megmondani, hogy létezik-e olyan sajátosság, amely alapján régióba/régiókban szerveződik az adott terület, melynek különálló vizsgálata a parlamentarizmus története szempontjából is releváns lehet.

Van azonban egy tényező, amelyre fel kell hívni a figyelmet, ez pedig a Katus-féle beosztás léptéke. A térképen jól látható, hogy Észak-Magyarországon a magyar többségű terület beékelődik a szlovák és a ruszin vidék közé. Ez azonban csak

1 *Egry Gábor*: Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában 1918–1944. Bp. 2015. 211.

2 *Nagy Mariann*: Nemzetiségi régiók, agrárregiók a 19/20. század fordulóján. Közép-Európai Közlemények 1. (2008) 96.

3 *Katus László*: Über die wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Grundlagen der Nationalitätenfrage in Ungarn vor dem ersten Weltkrieg. In: Die nationale Frage in der Österreichisch – Ungarischen Monarchie, 1900–1918. Szerk. Hanák Péter. Bp. 1966. 149–216. Katus László által alkotott területek a következők: Felső-magyarországi szlovák többségű régió; Északkelet-magyarországi ruszin régió, Kelet-Magyarország és Erdély román többségű régió, Dél-erdélyi román-szász régió, Dél-magyarországi német-szerb-román többségű régió, Nyugat-magyarországi német-horvát többségű régió, Magyar többségű régió.

amiatt következik be, mert Katus László megyei összesítéseket vett figyelembe. Ha az alacsonyabb közigazgatási egységeket nézzük, akkor Zemplén vármegye északi járásai összekötik a két nemzetiségi többségű régiót. Hiszen a Gálszécsi, a Homonnai, a Nagymihályi, a Sztopkói és a Varannói járás szlovák többségű volt, míg a Mezőlaborci és a Szinnai ruszin. Csak a dél-zempléni járasok – Bodrogközi, Sárospataki, Sátoraljaújhelyi, Szerencsi és Tokaji járás –, valamint a rendezett tanácsú városok – Sátoraljaújhely és Sárospatak – tartoztak igazából a magyar nyelvterülethez. Ha a vármegyei alapú regionális szerkezet helyett a megyei szint alatt húzzuk meg a határokat, akkor az északkeleti terület két egységre esik szét, egy nemzetiségi sávra – szlovák és ruszin többségűre – és a magyar nyelvterület peremvidékére.

Korábbi munkaimban már többször hivatkoztam arra, hogy a választókerület etnikai szerkezete befolyásolta a választási eredményeket.⁴ Rámutattam arra, hogy a nemzetiségi lakossággal bíró vidékek a kormánypárt stabil bázisai voltak. Azt is bizonyítottam, hogy bár nem állnak rendelkezésre választókerületi adataink a választók etnikai szerkezetéről, a megyei összesítések alapján azonban az valószínűsíthető, hogy – az erdélyi vármegyét leszámítva – a lakosság etnikai megoszlásának adatai korreláltak a választók etnikai adataival. Tehát úgy is fogalmazhatunk, hogy a nemzetiségi területek alapvetően nemzetiségi választói dominánsan a kormánypártot vagy az ún. jobboldali ellenzéki pártokat támogatták, míg a magyar lakosságú kerületekben a közjogi ellenzék komoly kihívóként jelenhetett meg. Tehát ha Északkelet-Magyarországot úgy közelítjük meg, mint három eltérő karakterekkel rendelkező nemzetiség érintkező területe, akkor kaphatunk egy olyan értelmezési keretet, melynek vizsgálata már releváns lehet számunkra, hiszen ezen a vidéken a nemzetiségi szempont tesztelhető.

A vármegyei szint azonban erre nem alkalmas, mindenképpen a választókerületekre kell tekintettel lennünk. Ahhoz pedig, hogy adatainknak jelentést tudjunk kölcsönözni, azt is meg kell vizsgálnunk, amihez képest az esetleges eltérést ki tudjuk mutatni, tehát az országos adatokat. Egy ilyen – régióra koncentrált – elemzést mindenképpen egy tágabb kontextusba kell tehát ágyazni.⁵

A választókerületek etnikai szerkezete – kik?

A kérdés vizsgálatához azonban az etnikai adatainkat egy új horizonton, a választókerületek szintjén kell megjeleníteni, melyet leglátványosabban térkép segítsé-

4 Pap József: Kísérlet a magyarországi választókerületek 20. század eleji etnikai karakterének meghatározására. Közép-Európai Közlemények 3. (2010) 38–39.

5 Regionális megközelítésre példa Cieger András munkája, melyben egyébként a szerző éppen azt állapította meg, hogy a lokális elit regionális kapcsolatrendszerét elemezve, a „kárpátaljai régió” esetében, a dualizmus végén sem lehet beszélni az eliten belüli regionális összefonódásról. Cieger András: Érdekek és stratégiák. A helyi politikai elit érdekérvényesítési lehetőségei a kárpátaljai régió vármegyéiben a dualizmus időszakájában. Korall 13. (2003) 104.

gével tudunk bemutatni. Ennek kapcsán azonban célszerű néhány szóban szólni a térképkészítés munkájáról, hiszen ez a terület a történészek számára általában ismeretlen.

A választókerületi térképek létrehozásához először el kellett készítenem Magyarország választókerületi alaptérképét. Ezt két forrás segítségével állítottam elő, az egyik a Fodor Ferenc-féle térképek, a másik pedig Kreith Béla térképei. Fodor Ferenc 1920-ban készült választási térképsorozata jól ismert a történészek körében, gyakran használják azt illusztráció gyanánt.⁶ Fodor választási térképei a magyar választási földrajz első nagy alkotásai voltak, melyeket a Teleki Pál által vezetett béke-előkészítő munka során Teleki felkérésére készített Fodor. A térképek 1861-től 1918-ig választásonként ábrázolják a választások eredményeit. A térképekkel kapcsolatban tematikai szempontból az a legnagyobb probléma, hogy valójában nem a választások eredményeit mutatják be, hanem egy-egy kiválasztott, de a címben meg nem nevezett évben tapasztalható állapotot. Példaként említhető, hogy az 1896–1901-ig címet viselő térkép⁷ az 1901 eleji helyzetet ábrázolja, amely az 1896-os választási eredménytől 40 esetben tér el. Az 1905-ös adatai⁸ pedig 33 esetben térnek el a valóságos választási eredményektől. Ez utóbbi térkép például inkább szól a Szabadelvű Párt bomlási folyamatáról, mint az 1905 eleji választási eredményekről. Fodor térképeit térképkészítéshez is nehéz felhasználni. Ennek igazából az az oka, hogy gyakorlatilag nem felelnek meg a térkép definíciójának, hiszen nem adják meg a kicsinyítés méretarányát, és azt a vetületi rendszert, amiben elkészültek. Ennek hiányában pedig nagyon nehéz általuk modern alaptérképet készíteni. Ha meg is oldjuk a digitalizálást, és elkészítjük az alaptérképet, akkor is adódik még egy probléma: a 413 kerületből álló területi rendszer, melyet ábrázol, csak az 1876 utáni rendes választásokon volt érvényben, tehát az 1861 és 1876 közötti időszak választásai nem ábrázolhatók rajta. Fodor ennek ellenére elkészítette az 1876-os megyereform előtti választások térképeit is, melyeket az 1876 utáni kerületi hálózatra vetített. Jelenleg sajnos nem tudok arról, hogy létezne olyan térkép, melynek segítségével az 1876 előtti kerületi határok megrajzolhatók. Ennek hiányában csak 1876-tól tudom az alaptérképemet használni. Az ehhez hasonló problémák azonban nem minden történetst foglalkoztatnak, hiszen a földrajzi szemléletre kevésbé ügyelő kollégák gyakran használnak olyan alaptérképeket előadásaik, publikációik szemléltetéshez, melyek nem felelnek meg az elemzett korszak közigazgatási rendszerének. Gyakran találkozni például olyan munkákkal, melyben az 1876 utáni megyebeosztás köszön vissza egy 19. század eleji vagy akár 18. századdal foglalkozó tematikus térképen.

Kreith Béla választókerületi térképei már kevésbé ismertek és használtak. Az első ilyen munkáról egy 1883-as hirdetésben olvashatunk.⁹ Nagyobb

6 *Hajdú Zoltán*: A 20. századi magyar parlamenti választások választási földrajzi kérdései. Múltunk 17. (2006) 1. 144–145.

7 <http://mpgy.ogyk.hu/mpgy/valasztasiterkep/eredeti/1896-1901.gif>, letöltés 2019. ápr. 1.

8 <http://mpgy.ogyk.hu/mpgy/valasztasiterkep/eredeti/1905-06.gif>, letöltés 2019. ápr. 1.

9 Budapesti Hírlap, 1883. január 15. 6.

visszhangot váltott ki a Freytag Gusztávval közösen előállított 1886-os alkotás. Ezen a térképen az 1884-ben megválasztott magyar és az 1885-ben megválasztott osztrák parlamentet ábrázolták. A térkép maga 53×69 cm méretű volt, és a Monarchia egész területét bemutatta. Már ezen a térképen megjelent a Fodor által is használt színek, a kormányoldalt zölddel, az ellenzéket pedig pirossal jelölték. A térképen nemcsak a képviselő pártállását tüntették fel, hanem a politikusok neveit is megjelenítették a szerzők.¹⁰ Kreith készített ilyen térképet az 1892-es, az 1896-os, az 1905-ös és az 1906-os választásokról is. Az alaptérkép elkészítéséhez az 1892–1897 évi jelzéssel ellátottat használtam fel.¹¹ A georeferálást, tehát a digitális átrajzolást, a QGIS szabad licencű térképszoftver segítségével végeztem, Rózsa Sándor segítségével. Mivel a georeferálás során a térképet egy ma is használt vetületrendszerhez és Magyarország térképéhez is igazítani kell, a WGS 84/Pseudo-Mercator rendszert választottuk. Az elkészült alaptérkép így kompatibilissé vált a Google térképszolgáltatásával, és ezáltal az ARCANUM által digitalizált térképekkel.¹² Az így elkészült alaptérkép már megfelel a mai modern elvárásoknak. Ennek alapján lehetett azt összekapcsolni Demeter Gábor kutatócsoportjának munkájával.¹³

Az így elkészült alaptérképet fel lehet használni a nemzetiségi viszonyok ábrázolására is. Korábban is készítettem ilyen etnikai térképet,¹⁴ akkor azonban a járási adatokból kiindulva, becslést alkalmaztam. Az akkori munka során az 1910-es népszámlálási statisztika járássoros adatai alapján kapcsoltam össze a választókerületi és a járási térképet, és a választókerületi szinten összesítettem a járásrészek adatait. Az alkalmazott eljárás azt feltételezte, hogy a járás minden pontjára ugyanazok az adatok voltak jellemzőek. Ez természetesen nem felelt meg a valóságnak, hiszen nem volt tekintettel például a lakott és lakatlan területekre, a járások egymástól eltérő karakterű részeire, ekkor azonban még nem állt rendelkezésre pontosabb lehetőség. Az elmúlt években azonban, a képviselőházi kutatással párhuzamosan, adatbázisomban létrehoztam egy olyan táblastruktúrát, melynek segítségével a választókerületekhez tartozó települések adatait lehet kerületenként összesíteni. A kiinduló forrásként felhasznált 1913-as településnévtárban 12 542 helységnév szerepel,¹⁵ az a lista

10 *Hanusz István*: Az ausztriai és magyarországi képviselő-választó-kerületek térképe. *Földrajzi Közlemények* 14. (1886) 537–538.

11 MNL OL S75-No.100. Az 1896–1901-i orsz. képviselő-választókerületek térképe

12 Georeferálással kapcsolatban lásd: *Magyari-Sáska Zsolt*: A székelyföldi vármegyéék az Osztrák–Magyar Monarchia vármegye-térképei alapján készült georeferált online térinformatikai adatbázisa. *Modern Geográfia* 11. (2017) 3. sz. 1–17.

13 *Atlasz a dualizmus kori Magyarország regionális társadalmi-gazdasági folyamatainak tanulmányozásához*. Szerk. Demeter Gábor, Németh Gábor, Nagy Mariann, Szulovszky János, Bottlik Zsolt, Frisnyák Zsuzsa, Nagy Béla, Radics Zsolt, Szabó Gergely, et al. Bp. 2017.

14 *Pap J.*: Kísérlet a magyarországi i. m. 41.

15 Az 1913-as listát tartalmazza az eredeti köteten túl: Magyar Szent Korona Országainak Helységnévtára, 1913. Bp. 2006.

természetesen vármegyei-járási rendben maradt fent, ezeket kellett választókerületekhez rendelni. Az 1878 után működésben lévő választási rendszerben 413 választókerület szerepelt, ezzel szemben az ország közigazgatása 1876-ban 530 járásra, rendezett tanácsú vagy törvényhatósági jogokkal felruházott városra oszlott, 1910-ben pedig 580 hasonló egységgel számolhatunk. A két rendszer – közigazgatási és választókerületi beosztás – között tehát jelentős különbség volt. A községek pontos kerületi besorolása az 1899. évi XV. törvénycikk 8. paragrafusának következtében keletkezett listák segítségével volt elvégezhető.¹⁶ Ez a törvény ugyanis a vármegyéket többek között arra is kötelezte, hogy településenként határozzák meg a választók útiköltségére fizethető költségtérítés maximumát, és ezt, a kerületenkénti bontásban összeállított határozatot, terjesszék a belügyminisztérium elé.¹⁷ A problémát már csak az jelentette, hogy a két metszet között – az 1898. évi IV. törvénycikk hatására¹⁸ – jelentősen megváltozott a magyarországi települések elnevezése, így a két adattáblában szereplő községek csak manuálisan voltak beazonosíthatók.¹⁹ Ezt a munkát elvégeztem, így ma már olyan adatsorokkal tudok szolgálni, melyek korábban ebben a bontásban még sohasem léteztek. Mivel Demeter Gábor kutatócsoportja az 1910-es népszámlálási statisztika alapján rögzítette a települések községsoros adatait,²⁰ erre támaszkodva én választókerületi statisztikát tudok készíteni. Ez a rendszer azonban nem működik azon városok esetében, melyek több választókerületre oszlanak (9 település 28 választókerülete tartozik ide), hiszen a települések belső adatai ismeretlenek, egy-egy város, Budapest kivétel, egy-egy sorban szerepel. A kutatás ezen szakasza után állíthattam össze egy olyan térképet, mely a kerületek etnikai sajátosságait mutatja be (3. térkép).

16 Magyar törvénytár. Bp. 1899–1918. (a továbbiakban: CJH) 1899. évi törvénycikkek. 24. ([https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=89900015.TV&targetdate=&printTitle=1899.+%C3%A9vi+XV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev,letöltés 2019. ápr. 1.](https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=89900015.TV&targetdate=&printTitle=1899.+%C3%A9vi+XV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev,letöltés+2019.+ápr.1.))

17 A listát közli *Szivák Imre*: Országgyűlési képviselőválasztás és curiai bíráskodás codexe. Bp. 1901. 605–1001.

18 CJH 1898. évi törvénycikkek. 23. ([https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=89800004.TV&targetdate=&printTitle=&referer=1000ev,letöltés 2019. ápr. 1.](https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=89800004.TV&targetdate=&printTitle=&referer=1000ev,letöltés+2019.+ápr.1.))

19 A helységnevekkel kapcsolatban általában: *Mező András*: A magyar hivatalos helynévadás. Bp. 1982.; a névváltoztatás kérdését folyamatában tekinti át: *Bartos-Elekes Zsombor*: A hatalom névrajza – a névrajz hatalma. Földrajzi Közlemények 140. (2016) 2. sz. 124–134.; A munkát *Gyalay Mihály*: Magyar igazgatástörténeti helységnévlexikon. Bp. 2006. alapján végeztem el, problémát alapvetően az jelentette, hogy a Szivák Imre által közölt listákon egyszerre szerepelnek az 1898 előtti és utáni helynevek. Ugyanis a lista elkészültekor bizonyos megyékben már túl voltak a települések átnevezésén, máshol pedig még el sem kezdték azt.

20 *Demeter Gábor, Szulovszky János, Frisnyák Zsuzsa, Nagy Béla, Bottlik Zsolt, Jakobi Ákos, Radics Zsolt, Péntes János, Nagy Mariann, Németh Gábor, Kővári Ágnes, Bán Gergely*: A történeti Magyarország település, járás és megye szintű adatbázisa a társadalmi, gazdasági és demográfiai folyamatok tanulmányozásához 1869–1914. Bp. 2017. ([http://www.gistory.hu/g/hu/gistory/otka,Térinformatikai rendszer kiépítése Magyarország és Osztrák-Magyar Monarchia történetének tanulmányozásához](http://www.gistory.hu/g/hu/gistory/otka,Térinformatikai+rendszer+kiépítése+Magyarország+és+Osztrák-Magyar+Monarchia+történetének+tanulmányozásához))

Az adataimat azonban táblázatos formában is áttekinthetővé tudom tenni, és meg tudom vizsgálni Katus László által képzett régió választókerületeinek domináns nemzetiségeit. Az alábbi táblázatban az 1910-es népszámlálási statisztika alapján összesített adatokat használok fel, az első adat az 50%-os többség figyelembevételével került kiszámításra, a zárójelben közölt pedig a 60%-os többséget mutatja. A táblázatba nem soroltam be a több kerületre oszló városokat.

**Választókerületek többségi nemzetiségei
Katus László regionális beosztása alapján 1910**

	Magyar	Német	Román	Szlovák	Ruszin	Szerb	Horvát	Szlovén	Vegyes	Összes
Északkelet-magyarországi ruszin régió	3, (2)	0, (0)	2, (1)	1, (1)	8, (5)	0, (0)	0, (0)	0, (0)	2, (7)	16, (16)
Felső-magyarországi szlovák többségű régió	6, (4)	1, (0)	0, (0)	42, (34)	1, (1)	0, (0)	0, (0)	0, (0)	3, (14)	53, (53)
Kelet-Magyarország és Erdély román többségű régió	3, (3)	0, (0)	48, (41)	0, (0)	0, (0)	0, (0)	0, (0)	0, (0)	5, (12)	56, (56)
Magyar többségű régió	166, (159)	6, (5)	10, (5)	10, (8)	0, (0)	0, (0)	1, (1)	1, (1)	8, (23)	202, (202)
Kelet-Magyarország és Erdély román többségű régió	3, (3)	0, (0)	48, (41)	0, (0)	0, (0)	0, (0)	0, (0)	0, (0)	5, (12)	56, (56)
Dél-erdélyi román-szász régió	1, (0)	1, (0)	2, (0)	0, (0)	0, (0)	0, (0)	0, (0)	0, (0)	5, (9)	9, (9)
Dél-magyarországi német-szerb-román többségű régió	6, (5)	4, (2)	3, (0)	0, (0)	0, (0)	4, (2)	0, (0)	0, (0)	22, (30)	39, (39)
Nyugat-magyarországi német-horvát többségű régió	3, (3)	5, (4)	0, (0)	0, (0)	0, (0)	0, (0)	0, (0)	0, (0)	1, (2)	9, (9)
Összes	188, (176)	17, (11)	65, (47)	53, (43)	9, (6)	4, (2)	1, (1)	1, (1)	47, (98)	385, (385)

A táblázat alapján jól látható, hogy a Katus-féle beosztás ehhez a vizsgálathoz túl elnagyolt. Hiszen az eleve vegyesnek tekintett területek kivételével minden régióban nagyszámban találunk olyan kerületet, amely nem felel meg a régió karakterének. A későbbiekben tehát elsősorban a kerület nemzetiségi jellegét fogom használni, nem pedig regionális elhelyezkedését. Ezt követően helyezem el térben a hasonló adottságokkal rendelkező kerületeket, segítve ezáltal a regionalitás sajátosságok felismerését.

Választói aktivitás – hogyan?

A parlamentarizmus természetesen nem nélkülözi az állampolgárok aktív közreműködését, a választásokon való részvételt. A modern politikatudományt is igen aktívan foglalkoztatja az a kérdés, hogy tulajdonképpen miért is vesznek részt a választópolgárok a választásokon. Bernard Grofman három választói aktivitás szintjét befolyásoló tényezőt emel ki áttekintő jellegű tanulmányában. Ezek közül az első annak a hivatalnak a presztízse, amelyről a választás szól. Ezt követik a választást akadályozó tényezők (választói névjegyzék, választás időpontja, választás helyének megközelíthetősége, a részvétel materiális költségei), melyek természetesen negatívan befolyásolják a részvételi adatokat. Valamint hatással bír a választási rendszer jellege, tehát az az alapvető kérdés, hogy van-e egyáltalán reális lehetősége az ellenzéknek a jelöltjük pozícióba juttatására. Ezen tényezőknek a változása a választási hajlandóság emelkedésével vagy csökkenésével jár együtt. A választási részvételt emelheti továbbá Grofman szerint a választási verseny élessége is, melyből következően az egyéni szavazatoknak jóval nagyobb jelentőségük lehet.²¹ A választói magatartást befolyásolhatják szociológiai szempontok is. A 20. század korábbi időszakaira vonatkozó nyugat-európai és észak-amerikai kutatások megállapításai szerint a férfiak nagyobb választási hajlandósággal bírtak, ami szintén igaz a fiatalabb korosztályokra és a kevésbé helyhez kötött csoportokhoz tartozókra. Ezeknél a tényezőknél azonban jóval jelentősebb pozitív összefüggés találtak a kutatók a jövedelmi viszonyok, a végzettség és a választási hajlandóság között. Ezen tényezők hatását azonban intézmények és a társadalmi sajátosságok gyengíthetik.²² A választási részvétel aránya tehát olyan adat, amely sokat elárul magának a rendszer társadalmi beágyazottságáról, annak támogatottságáról. Feltéve természetesen azt, hogy a hatalom önmagának a legitimációját nem éppen a választópolgárok választásra kényszerítésével teremti meg mesterségesen.

A választáson való részvétel kérdésével természetesen a hazai politológia is foglalkozik. Kifejezetten érdekes most a mi szempontunkból a közélettől elfordult emberek csoportja, mellyel a hazai munkák is részletesen foglalkoznak. Őket

21 *Bernard Grofman*: Politikai gazdaságtan: a downsi perspektíva. In: A politikatudomány új kézikönyve. Szerk. Robert E. Goodin – Hans-Dieter Klingemann. Bp. 2003. 662–663.

22 Politikatudományi enciklopédia. Szerk. Vernon Bogdanor. Bp. 2001. 706.

a „politikai névtelenek” megnevezéssel illetik a politológiai szakirodalomban. Az ezredforduló magyar társadalmának a tizedét sorolják ebbe a kategóriába. Egy dualizmus kori parlamentarizmussal foglalkozó kutatás szempontjából természetesen elsősorban nem a konkrét értéknek van jelentősége, hanem a hozzá kapcsolódó magyarázatoknak lehet relevanciája. Mivel látják tehát általában indokolhatónak a politológusok az ezredforduló tájékán kimutatható apolitikus magatartást? Az első ilyen tényező a társadalmi rétegződés, minél alacsonyabb státusban találunk tehát egy csoportot, annál alacsonyabb körökben a választási hajlandóság. Nem beszélhetünk azonban arról, hogy a társadalmi státusz automatikusan politikai magatartásformává, politikai orientációvá konvertálódna. A magyar kutatások azt bizonyítják, hogy a hatalom negatív megítélése is csökkenti a választói aktivitást. Az állampolgár ugyan elégedetlenül szemléli a hatalom működését, mivel azonban korlátozottan ítéli egyéni befolyásolóképességét, távollétével jelzi a rendszer elutasítását. Negatív befolyást gyakorol a részvételre az is, ha a társadalomban „fejletlen a kollektív cselekvés készsége és az állampolgári önszerveződések kezdetlegesek, ha a mindennapi érdekkifejtés és érdekérvényesítés intézményei nem működnek”. Növelheti még a részvételi hajlandóságot a pártokhoz való kötődés, valamint ennek hiánya ellentétes folyamatokat indukálhat.²³ A hazai politológusok a rendszerváltás időszakának nemzetközi szinten is alacsony választói aktivitását részben a „demobilizáció örökségével” magyarázták, melyet az 1867 és 1939 közötti időszak szűk választójogával és az akkori versenykorlátozással láttak összefüggőnek.²⁴ A domináns pártrendszer érdemben ugyanis nem biztosította a politikai váltógazdálkodás lehetőségét. Az 1848-as választójogi reformmal megnyílt ugyan az út a lakosság egy jelentős része számára a választásokon való részvételre, a társadalom politikai mobilizációja azonban nagyon alacsony volt, ami a pártrendszer központi kérdéseként megjelenő közjogi probléma abszolutizálásából vezethető le.²⁵

A fent ismertetett elméletek természetesen mechanikusan nem használhatók fel a dualizmus kori viszonyok jellemzésére, de felhívják a figyelmet a választási aktivitás kérdésére, melyet akár a regionális sajátosságok oldaláról is meg lehet közelíteni.

A dualizmus időszakának választási rendszerével több oldalról foglalkozott már a hazai történetírás. A szakirodalom előszeretettel tárgyalja a nyílt választási rendszert, melynek megítélése eléggé ellentétes. A kutatók egy része úgy tekint rá, mint ami alapvetően akadályozta a politizálást, és a kormányoldal számára teremtett kedvező terepet, míg mások úgy látják, hogy ennek a tényezőnek volt ugyan ilyen szerepe, de mivel a korszak embere alapvetően hozzá volt szokva ehhez, döntő mértékben nem ez okozta a kormánypárt választásról választásra bekövetkező győzelmét. Kevesebb figyelem jut azonban egy másik

23 *Gazsó Ferenc – Stumpf István: A választói magatartás és a pártok társadalmi beágyazottsága.* In: *A politikatudomány arcai.* Szerk. A. Gergely András – Bayer József – Kulcsár Kálmán. Bp. 1999. 308–311.

24 *Körösényi András – Tóth Csaba – Török Gábor: A magyar politikai rendszer.* Bp. 2003. 45.

25 *Körösényi A. – Tóth Cs. – Török G.: A magyar politikai i. m.* 17–18.

kérdésnek, amely már szorosan összefügg a választói aktivitással: mit is értünk tulajdonképpen győzelem és választás alatt? Ugyanis a kor talán legérdekesebb szabálya az volt, hogy ellenjelölt hiányában magára a konkrét választásra nem is került sor, nem volt ugyanis minimális részvételi küszöb. Valamint mivel a rendszer csupán az egyéni mandátumokat ismerte, nem volt jelentősége vesztésre leadott szavazatoknak sem, a győztes „mindent vitt”. Abban az esetben tehát, ha egy pártnak nem volt esélye a kerület meghódítására, nem is volt sok értelme jelöltet indítania, mely csak felesleges kortes költséget jelentett a kandidált számára. A korabeli statisztikák az egyjelöltes választás esetében például a választókerület összes lehetséges szavazatát – a kerület választóinak összlétszámát – megszorozták az adott párt tényleges szavazatainak országos arányával, és az így kapott számot az egyedül indult jelölt pártjának országos összesítéséhez számolták, és a pártra leadott szavazatként jelenítették meg.²⁶ Az köztudomású, hogy igen magas volt az ilyen választás nélküli mandátumszerzések aránya, a kérdés már csak az, hogy pontosan mekkora és ennek milyen regionális, etnikai jellemzői voltak.

Parlamentarizmustörténeti kutatócsoportunk összegyűjtötte a dualizmus kori választási eredményeket. A kérdés megválaszolásához azonban csak 1892-től állnak rendelkezésre olyan viszonylag teljes körű és elemezhető adatok, melyek szólnak a konkrét választási eredményről és az ellenjelöltekről.²⁷ Ezért az 1892-es évtől az 1910-es évig lezajlott 5 választás 2065 megmértetésének adatát vetem össze a Katus László által kijelölt régiókkal, majd a választókerületi sajátosságaival. Öt választást elemzek, mivel vizsgálatból kizárom az 1906-os adatsort, ekkor ugyanis a Szabadelvű Párt összeomlásának következtében olyan sajátságos viszony alakult ki, mely a végeredményt túlságosan eltorzítja.²⁸

Néhány mondatban szólni kell még az választási adatoknak az elemzés lehetőségeit korlátozó sajátosságairól. A választási eredményeket és az ellenjelölteket elsősorban a sajtóból lehet összegyűjteni.²⁹ Külön problémát jelent azonban, hogy a választások előtt közölt jelöltlisták nem azonosak a konkrétan megmértetett személyek névsorával, ugyanis a jelöltlisták a kandidáltakat tartalmazzák, köztük azokat is, akik végül nem fogadták el a jelölést, vagy időközben visszaléptek. Jelöltet állítani pedig a választás kezdetéig lehetett. A másik gond, hogy a tudósítások gyakran nem közölnek számokat, csak azt írják, hogy nagy

26 A magyar királyi kormány 1904. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp. 1905. 435.

27 Kivételként említhető a mai Romániához tartozó területre vonatkozó teljesség igényével összeállított adattár, mely tartalmazza az ellenjelöltek ismert adatait is. *Vlad Popovici – Pál Judit – Fehér Andrea – Ovidiu Emil Iudean: Parliamentary Elections in Eastern Hungary and Transylvania (1865–1918)*. Wien. 2018.

28 Az eljárással kapcsolatban lásd: *Pap József: Az 1887 és 1905 közötti országgyűlési választások eredményeinek statisztikai vizsgálata*. In: *Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetéből*. Szerk. Pap József. Bp. 2014. 89–90.

29 Az adatok legfontosabb forrásai a Budapesti Hírlap, a Pesti Hírlap és a Pester Lloyd vonatkozó évfolyamai voltak. Mivel egyik sajtótermék sem tartalmazott mindenre kiterjedő listát, azokat egymással is össze kellett vetni.

többséggel győzött valaki, vagy csupán a konkrét szavazattöbbséget jelölték meg, a résztvevők száma azonban ismeretlen marad. Ezekben az esetekben tudunk a választásról, de arányokat nem tudunk számolni. Így sajnos nem tudok egy olyan, minden választásra és kerületre kiterjedő adatsorral szolgálni, melyhez napjaink választásainak esetében hozzá vagyunk szokva.³⁰ A kerületek 10%-ában nincs részletes információnk a választásról, további 10%-ban ismeretlen a győztesre leadott pontos szavazatszám vagy a résztvevők aránya. Az elemzendő 5 választás esetében tehát a kerületi eredmények 80%-ánál van a választások részleteire vonatkozó pontosabb tudásunk. Ezen belül azonban külön kategóriát jelentenek az egyjelöltes választások, valamint azok az esetek, amikor a választás közben lépett vissza az egyik jelölt, melyet pedig a választás félbeszakadása követett. Összességében 568 egyjelöltes választásról tudunk, amely mellett még 70 választás szakadt félbe az esélytelen ellenjelölt visszalépése miatt. Ez a két kategória képezte az egyhangú választásokat, melyek az összes ismert mandátum 31%-át tették ki. Igazából tehát körülbelül a mandátumok felénél tudunk valós részvételi adatokkal és győzelmi arányokkal számolni.

A vizsgálatunk nem lehet teljes körű, de ezen korlátok ismeretében elvégezhető. Célszerű is elvégezni, hiszen a részvétel sajátosságai nemcsak az adott korszak keretein belül értelmezhetők, hanem feltehető az a kérdés is, hogy napjainkból visszatekintve, egy jóval korlátozottabb rendszerben – nyílt szavazás, szűk választójog, domináns pártrendszer – milyen részvételi adatokat tapasztalunk, hiszen gyakran az akkori alacsonynak tekintett értékekből vezetik le a mostani sajátosságokat.

Fontos kérdés, tehát hogy egy területen mennyire tekinthető aktívnek a politikai élet, ennek bemutatásához a rendes választások eredményeit fogom felhasználni. Az elemzés elvégzéséhez a győztesre leadott szavazatok nyers adataiból öt kategóriát képeztem. Versenyhelyzetről beszélek akkor, ha a győztes 60% alatti eredményt ért el, domináns győzelemről, ha 61 és 90% közötti eredményt és esélytelen jelöltről, ha a győztes szavazati aránya 90% feletti volt. Külön kategóriát jelent az egyjelöltes választás, amely a helyi politikai apátia mutatója lehet, hiszen a képviselőnek még kihívója sem volt. Létre kellett azonban hozni egy ötödik, ismeretlen csoportot is, amely azt mutatja meg számunkra, hogy több jelölt volt, csak a választás számszerű eredményéről nincs információnk. A kategóriák statisztikai elemzése mellett azonban a nyers eredményeket, a rendelkezésre álló részvételi és győzelmi arányok más számszerű adatokkal is összevethetők. Ezt a korrelációs elemzést az 1910-es népszámlálás eredetileg községsoros, de választókerületi szinten összesített értékeivel fogom elvégezni. Reflektálva Bernard Grofman idézett téziseire, felteszem azt a kérdést, hogy: volt-e összefüggés ezen értékek és a választási részvétel (nem pedig eredmény!) között?

Most nézzük tehát elsőként a választási eredmények országos adatait. Az alábbi táblázatban az 5 választási év eredményeit foglaltam össze.

30 Az adatok elérhetők a Nemzeti Választási Iroda honlapján (<http://valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/tmd1.jsp?TIP=2>)

**Az 1892 és 1910 közötti választások eredményeinek megoszlása
a győztes jelölt győzelmi arányából képzett kategóriák alapján**

		Nincs választás	Esélytelen ellenjelölt	Domináns győztes	Verseny- helyzet	Választás ismeretlen eredményrel	Összesen
1892	érték	160	24	85	78	66	413
	%	38,7%	5,8%	20,6%	18,9%	16,0%	100%
1896	érték	121	42	134	113	3	413
	%	29,3%	10,2%	32,4%	27,4%	0,7%	100%
1901	érték	116	30	108	147	12	413
	%	28,1%	7,3%	26,2%	35,6%	2,9%	100%
1905	érték	82	28	133	119	51	413
	%	19,9%	6,8%	32,2%	28,8%	12,3%	100%
1910	érték	88	22	119	95	89	413
	%	21,3%	5,3%	28,8%	23,0%	21,5%	100%
Összesen	érték	567	146	579	552	221	2065
	%	27,5%	7,1%	28,0%	26,7%	10,7%	100%

Az országos választási eredményekből az látszik, hogy 1892 és 1910 között fokozódott a választási küzdelem hevessege, pontosabban csökkent azoknak a választásoknak az aránya, melyben vagy nem került sor gyakorlati megmérettetésre, vagy a kihívó nem rendelkezett érdemleges támogatottsággal. Ha azonban a lebonyolított és ismert adatokkal rendelkező választási eredmények átlagát vizsgáljuk meg, akkor elég statikus képet kapunk. Hiszen a győztesek szavazati arányának átlaga ezen az öt választáson 61 és 65%-os érték között szóródott. (1892: 62,8%, 1896: 64,4%, 1901: 62,5%, 1905: 66,2%, 1910: 61,3%) Az egyhangú választások csökkentek ugyan, de az ismert adataikból úgy tűnik, hogy a két politikátörténetileg jelentős választás (1896 és 1901) esetében sincs jelentős eltérés a 62% körüli győzelmi aránytól.

1910-ben ez a folyamat megfordulni vagy legalábbis megtorpanni látszott, aminek oka a koalícióból való kiábrándulás lehetett. Számomra a legfontosabb

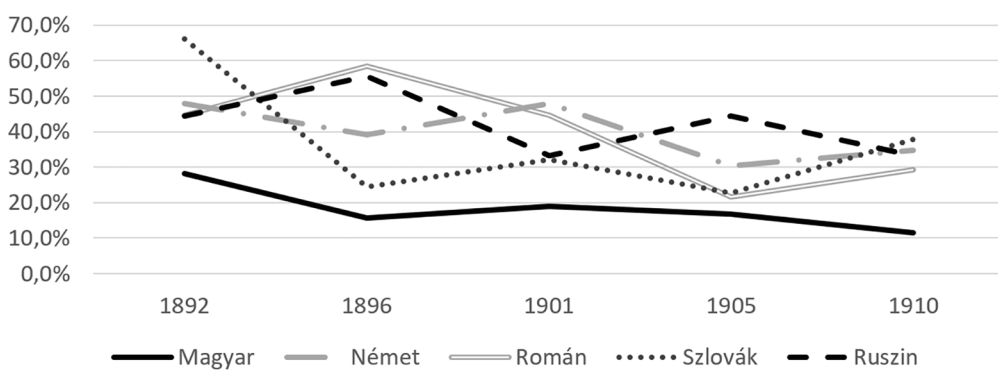
kérdés azonban csak ezután következik, volt-e ennek a jelenségnek nemzetiségi vonatkozása. Érdekes tehát az adatok nemzetiségi megoszlását is megvizsgálni az egyszerű számtani átlagon túl. Ezt mutatja be nekünk a következő táblázat.

A lakosság nemzetiségi összetételének alapján kategorizált választókerületek választási eredményeinek a megoszlása 1892 és 1910 között

	Nincs választás	Esélytelen ellenjelölt	Domináns győztes	Verseny- helyzet	Választás ismeretlen eredmény	100% = választás (db)	Kerületek száma
Magyar	18,20%	7,00%	31,30%	31,90%	11,50%	1050	210
Német	40,00%	6,10%	24,30%	19,10%	10,40%	115	23
Román	39,70%	9,80%	25,80%	15,70%	8,90%	325	65
Szlovák	36,60%	4,20%	21,10%	27,90%	10,20%	265	53
Rutén	42,20%	6,70%	26,70%	11,10%	13,30%	45	9
Szerb	20,00%	10,00%	35,00%	25,00%	10,00%	20	4
Horvát	20,00%	20,00%	20,00%	40,00%	0,00%	5	1
Szlovén	20,00%	20,00%	20,00%	20,00%	20,00%	5	1
Vegyes	33,60%	6,40%	26,00%	24,30%	9,80%	235	47
Összes	27,50%	7,10%	28,00%	26,70%	10,70%	2065	413

A táblázat jól mutatja, hogy a választási küzdelem esetében a kerület nemzetiségi adottságának meghatározó jelentősége volt, hiszen különbség mutatható ki a magyar és a nemzetiségi területek adatai között. Az egyhangú választások összaránya a magyar területeken volt a legalacsonyabb, és itt találjuk a legtöbb kétesélyes választást is. A nemzetiségeket két csoportba lehet osztani. A németek, a románok, a szlovákok és a ruszinok esetében egyöntetűen magas az egyjelöltös választások száma, ezzel szemben a szerbek, horvátok és szlovénok esetében nagyjából a magyarsággal azonos értékek figyelhetők meg. A két csoport azonban igen eltérő súllyal szerepel a mintában, az első 150 kerületet foglal magába, a második azonban csak hatot. Csupán az első csoportnak van akkora elemszáma, amely további vizsgálatra ad lehetőséget, és a régióknak szempontjából is ennek van jelentősége. Nézzük meg most külön az egyhangú választások időbeli alakulását a magyarság és az első csoport kerületeinek esetében.

Egyhangú választások arányának időbeli alakulása
nemzetiségenként 1892-1910 között

Az egyhangú választások számának csökkenése egyértelmű tendenciának tűnik, a nemzetiségi kerületek esetében azonban nagyobb kilengéseket tapasztalunk. A kiinduló értékek minden esetben magasabbak a magyarságénál, a szlovákok passzivitása pedig különösen kiugró 1892-ben. Ugyanez a nemzetiség azonban jelentősen aktivizálta magát 1896-ban, ami nyilvánvalóan a Néppárt megjelenésének tudható be.³¹ A századfordulót követően egy-egy kilengéstől eltekintve minden nemzetiség esetében csökkenő tendenciát mutat verseny nélküli mandátumszerzés, olyannyira, hogy 1905-ben, amikor a Román Nemzeti Párt is felhagy a passzív választási politikával,³² a szlovákok és a románok értékei megközelítették a magyarokét. 1910-ben azonban ismét csökkent azon nemzeti-iségi kerületek száma, ahol kihívó is megjelent a választáson. Az 1910-es megtorpanás tehát a nemzetiségi kerületek esetében érvényes, míg a magyarok esetében nem.³³

A diagram tehát alátámasztani látszik azt a fent említett tételt, hogy ha a választás során egy kisebbségnek lehetősége kínálkozik a választási sikerre, az aktivizálhatja a választókat, amint megjelenik a reális alternatívát jelentő kihívó, növekszik a választásai részvétel. Különösen jól látható ez a szlovákok esetében, ahol a Néppárt és a Szlovák Nemzeti Párt választási szereplése jelentősen megnövelte a tulajdonképpeni választások számát.

31 A Néppárt által követett választási stratégiáról és annak eredményességéről lásd: Szabó Dániel: A Néppárt az 1896-os választásokon. Századok 112. (1978) 743–754.

32 A Román Nemzeti Párt választási aktivitásával és az 1905-ös eredményekkel kapcsolatban lásd: Szendrei Ákos: A Román Nemzeti Párt választási szereplése és tevékenysége, 1905–1910. Múltunk 51. (2006) 2. sz. 60–63

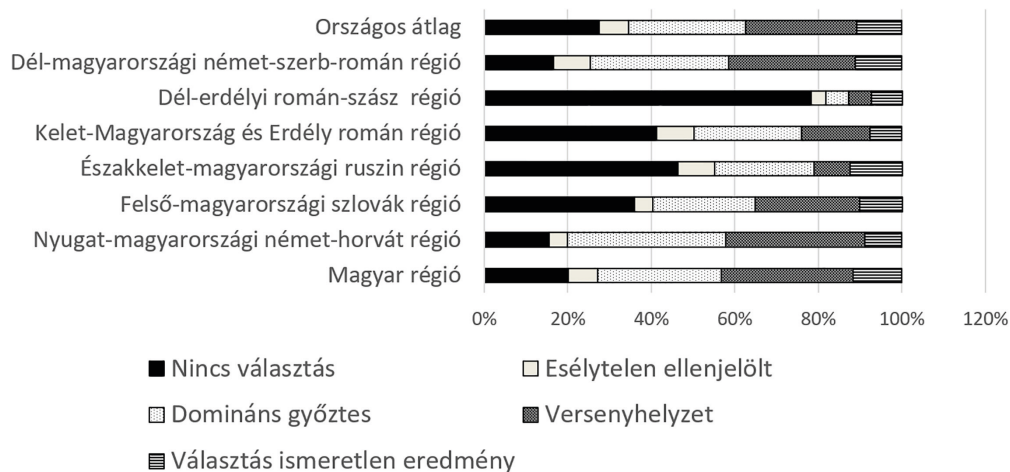
33 Az RNP 1910-es visszaesésével kapcsolatban: Szendrei Á.: A Román Nemzeti Párt i. m. 70–75.

A választói magatartás regionális nézőpontból – kik, hogyan, hol?

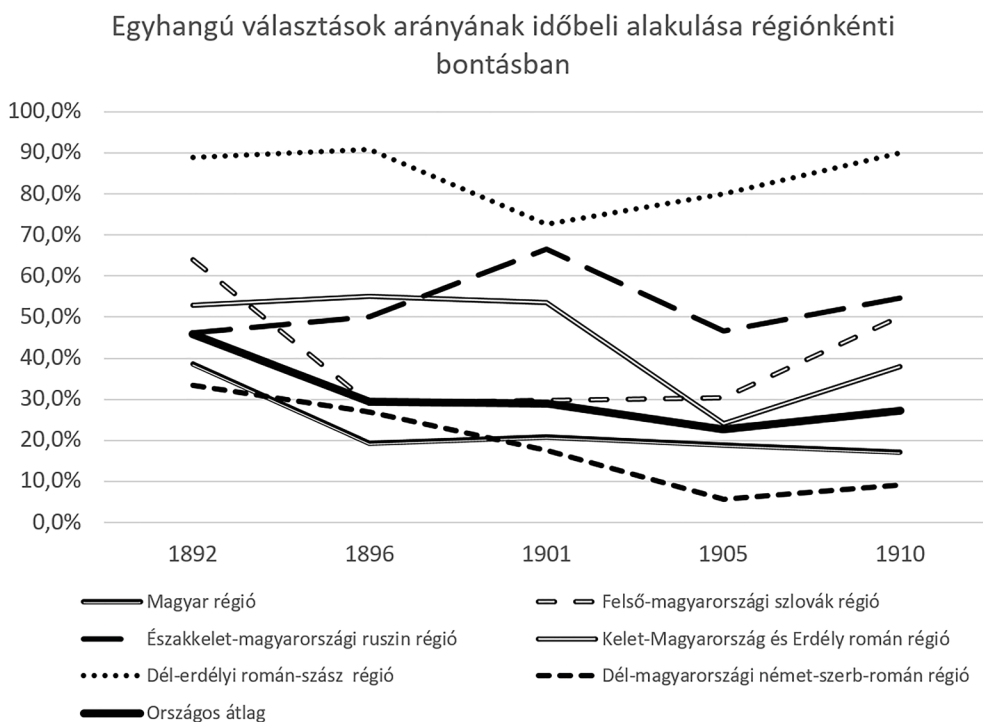
Ugyanezen kategóriákat regionális szempontból is át lehet tekinteni, melyhez először Katus László nemzetiségi-kerületi beosztását hívom segítségül. Az áttekinthetőség érdekében csak az 1892 és 1910 közötti összesített számokkal dolgozom, hiszen a választásonként külön kategóriák túlságosan megbonyolítanák a diagramot.

Az 1892 és 1910 közötti választási eredmények regionális csoportjai

A választás nélküli kerületek összaránya a teljes időszakot figyelembe véve, mint azt az előbb is láttuk, 28% volt, a magyar régió azonban ennél alacsonyabb értékkel rendelkezett (20%), a jelentős német és horvát lakossággal bíró nyugat-magyarországi, valamint dél-magyarországi területeken volt a legaktívabb a választási küzdelem, itt csupán a választások 16-17%-ában nem volt kihívója a győztesnek. A szlovák, a román és különösen a ruszin lakosság magasabb arányával pedig a választási harc gyakoribb elmaradása függött össze. Kiemelkedően magas volt azonban az egyjelöltes választások aránya a dél-erdélyi területen, a szászok kerületeiben.

Ebben az esetben is fontos szempont azonban a választás időpontja, a következő diagram ezért az egyhangú választások régiónkénti adatainak időbeli alakulását mutatja be.

Az adatok regionális megoszlása hasonul a nemzetiségi alapú megközelítéshez. A magyar régióban 1896-tól kialakult egy konstans 20% körüli érték. A szlovák többségű régióban 1896 hatása, a Néppárt indulása fokozta a választások tétjét. A románok esetében 1905, a Román Nemzeti Párt aktivitása járt együtt ugyanezzel. A dél-erdélyi szász-román terület, kisebb kilengésekkel ugyan, de végig kiugró adatokat produkált. A ruszin többségű régió teljesen külön mozgott a többitől, ott érdemi élénkülés nem figyelhető meg.

Ezek a kapcsolatok azonban nem voltak olyan erősek, hogy dominánsan meghatározzák a régiók vagy akár az egyes kerületek sajátosságait. Tehát a kerület vagy a régió nemzetiségi adataiból még nem következett annak politikai magatartása. Ez egyértelmű, hiszen az idősoros adatok jól mutatják, hogy milyen nagy jelentősége volt a nemzetiségi választók számára reális választási alternatívát jelentő saját párt elindulásának. Ez megtörte az apátiát, fokozta a választási részvételt, növelte a választási küzdelem hevesességét, és a dolog lényegéből következően elsősorban a kormánypárt pozícióját veszélyeztette. Hiszen olyan területen jelentett választási alternatívát, ahol a közjogi alapon politizáló, a nemzetiségi kérdést gyakran radikálisan kezelni szándékozó függetlenségi politikusoknak esélyük se volt a nemzetiségi választók megszólítására.

Mielőtt tovább lépnénk még egy kérdést látok szükségesnek megvizsgálni: volt-e statisztikai összefüggés a lakosság népszámlálásokon összeírt adatai és az ismert választásokon szereplő választók részvételi aránya között. Ehhez

a vizsgálathoz csak azokat a kerületeket tudom felhasználni, ahol nemcsak azt ismerjük pontosan, hogy voltak választások, hanem a résztvevők számáról is van információnk. Az is korlátozza lehetőségeinket, hogy jelenleg csupán az 1910-es népszámlálás adatsorát tudjuk felhasználni. A választókerületek választóinak létszámát azonban minden kerületben, minden választás időszakában ismerjük.

Az elemzés előtt először át kell tekintenünk az ismert részvételi adatokat. Ezt mutatja be az alábbi táblázat.

**Az ismert részvételi adatokkal bíró
kerületi választási eredmények statisztikai mutatói**

	Országos	Kerületi	Minimum	Q1	Q3	Maximum	Ismert adattal bíró választás (db). (= 100%)
	arány számtani átlaga (%)		átlagérték (%)				
1892	66	63	17	60	80	99	121
1896	71	72	9	66	83	94	260
1901	65	69	21	61	79	99	265
1905	66	68	13	60	79	96	276
1910	62	67	10	57	79	98	125

A táblázatból leolvasható, hogy azokban az esetekben, amikor sor került választásra, és az adatok is ismertek, igen magas volt a részvétel. Országos szinten minden évben meghaladta a 60%-ot. Az adatok azonban jelentősen szóródtak, hiszen a kerületi minimumérték 10% körül volt, míg a maximumot a szinte minden választót felvonultatni képes kerületek jelentették. A táblázatban feltüntettem a Q1 és a Q3 értéket, melyek azt mutatják meg számunkra, hogy az adatok középső 50%-a mely két érték között szóródott. Ezek szinte minden esetben 60 és 80% körül találhatók, tehát ezen tartományban vettek részt leggyakrabban a választók a választásokon. Most nézzük tehát, hogy ezeknek az értékeknek milyen nemzetiségi és regionális aspektusai voltak.

Az elemzésbe ismét csak a vidéki kerületeket és az egy képviselőt választó városokat tudjuk bevonni, hiszen ezeknél ismertek a pontos kerületi népszámlálási adatok. A 360 ilyen kerületből 58 esetében egy választás részvételi adatai ismertek csupán, 104 kerületben kettő, 119-ben 3, 65-ben 4 és csak 14 kerületben van meg mind az 5 választás részvételi adatsora. Sajnos eleve kimaradnak az egyhangú választások, ott ugyan 100%-os részvételt regisztráltak a korban, ez azonban nem felelt meg a valóságnak.

A választási részvételt aránya csak a magyarok a ruszinok és a szerbek arányával korrelál, azonban ott is nagyon alacsony a kapcsolat szintje (0,01-es

szignifikanciaszint mellett 0,094 magyar és -0,246 ruszin, -0,190 szerb érték).³⁴ Megvizsgáltam a felekezeti összetétel és a foglalkozási szerkezet, valamint az írni-olvasni tudás adatait is, de ezeknek sem volt jelentős hatása a részvételre. Ahol adódott kapcsolat, annak szintje is nagyon alacsony volt (római katolikusok aránya: 0,079, unitáriusok aránya: 0,066, írni-olvasni tudók aránya: 0,087, görögkatolikusok aránya: -0,080, ortodoxok aránya: -0,086, izraeliták aránya: -0,066). Pusztán tehát a lakosság összetételéből, legyen az nemzetiségi, felekezeti vagy foglalkozásszerkezeti adat, nem következik az alacsonyabb vagy magasabb választási részvétel. A rendszer ennél bonyolultabban működött, hiszen mint azt fent láttuk, a pártstruktúra sajátosságai is jelentős hatást gyakoroltak a választási küzdelemre. Azokon a választásokon tehát, ahol sor került konkrét megmérettetésre, ott egyéb tényezők is befolyásolták a részvételt. Hangsúlyozni kell azonban azt, hogy ez a kijelentés csak a megtartott választásokra igaz, hiszen maguknak a választásoknak a megtörténte már eleve függött a kerület nemzetiségi jellegétől és attól az időponttól, amikor a választás maga megtörtént. A pártstruktúra adottságaiból következően a nemzetiségi területeken nagyobb eséllyel került sor tétnélküli, egyjelöltes választásokra.

Most a 413 kerület oldaláról közelítem meg a kérdést, és az egész kérdéskört próbálom regionális keretben bemutatni. Két lehetséges megközelítésmódot alkalmazok. Az első esetben térképen ábrázolom azokat a kerületeket, ahol 4 vagy 5 alkalommal került sor egyhangú vagy 90%-os győzelemmel járó választásra. Ha az így elkészített térképet megtekintjük (4. térkép), akkor látható, hogy az ilyen kerületek elsősorban a nemzetiségi vidéken voltak megtalálhatóak. A 210 magyar kerületből 5 (2%), a 23 németből 7 (30%), a 65 románból 15 (23%), a 9 ruszinból 2 (22%), az 53 szlovákból 7 (13%), a vegyes, nemzetiségi többségű kerületek közül 10 (21%) tartozott ebbe a csoportba. A jelenség tehát érintette a nemzetiségeket, de korántsem lehet azt mondani, hogy kerületeik többségére ez lett volna jellemző. Ha azonban az időfaktort is figyelembe vesszük, akkor újra alá lehet azt húzni, hogy 1896 után folyamatosan változott meg a helyzet, hiszen a Néppárt megszerveződése és a nemzetiségi pártok választási aktivizálódása csökkentette igazából le az egyhangú választások számát a nemzetiségi kerületeken belül. Arra is fel kell azonban hívni a figyelmet, hogy két területet halmozottan érintett a jelenség. Az egyik Erdély volt, ahol 26 ilyen kerületet találunk. Szeben, Nagy-Küküllő, Kis-Küküllő és Brassó vármegyék, Nagyszeben és Brassó városok összes kerülete ide tartozott. A másik terület pedig éppen Északkelet-Magyarország, ahol 18 ilyen kerület volt. Itt Zemplén, Ung és Máramaros vármegye volt elsősorban érintett. A jelenség koncentráltságát jelzi az is, hogy az ország egyéb területein csak 8 ilyen sajátosságú kerület volt.

Ez a nézőpont azonban még mindig túl elnagyolt, függ az időtényezőtől és kevésbé van tekintettel arra, hogy a lezajlott választás jelentettek-e egyáltalán valós esélyt a kihívó számára. Ennek megvizsgálásához azt a módszert

34 A Pearson-féle korrelációs együttható értéke 1 és -1 között változik, az előjel a kapcsolat jellegét, értéke pedig szorosságát jelzi. A 0,2 alatti értékek gyenge kapcsolatot jeleznek csupán.

alkalmaztam, hogy a győztesek ismert győzelmi arányainak átlagát, tehát az átlagos győzelmi arányt számoltam ki választókerületenként. Ezt követően 5 egyenlő osztályközzel bíró kategóriára bontottam az 50 és a 100% közötti átlagokat, és a kategóriákat jelenítettem meg a térképen (5. térkép).

A térkép szemléletesen mutatja be a politika egyik fontos realitását. A 203 nemzetiségi kerületből 112-ben (55%) volt a győzelmi arány magasabb 81%-nál. Míg a 210 magyar kerület esetében jóval alacsonyabb számot tapasztalhatunk (53 kerület 25%). A magyar kerületekben folyt tehát igazából reális alternatívát jelentő küzdelem. Az egyes nemzetiségek azonban eltérő módon szerepeltek. A németeknek 13 (56%), a románoknak 45 (70%), a ruszinoknak 7 (77%), a szlovákoknak 25 (47%), a szerbeknek pedig 1 (25%) kerülete tartozott ebbe a csoportba. Valamint a nemzetiségi többségű 47-ből 21 (44%), közülük 7 Északkelet Magyarországon, 8 Erdélyben, 7 pedig a Bánátban terült el. A magas győzelmi arány által leginkább érintett nemzetiség tehát a román és a ruszin volt, de a németek ide sorolhatók, hiszen az erdélyi vegyes kerületek nagyrészt a szászok és románok által vegyesen lakott szászföldiek voltak. Legjelentősebb regionális különbség a szlovákok esetében figyelhető meg. Az 51 észak-magyarországi szlovák és az általuk is lakott 7 vegyes etnikumú kerület négy nagyobb területre bomlik. Pozsony, Nyitra, Turóc, Liptó és Szepes vármegyékben szinte sávszerűen jelenik meg egy vidék, ahol hevesebb választási küzdelem volt jellemző. Trencsén és Árva egy részén, Zólyom, Gömör és Kishont valamint Nógrád összes szlovák kerületében, valamint Sáros és Zemplén északi kerületeiben azonban tendenciózan magasabb volt a győzelmi arány, tétnélkülibb a küzdelem.

A szlovákok esetében érdemes kissé alaposabban megvizsgálni a választást elsősorban befolyásoló tényezőt, az ellenjelöltet és annak pártállását. Sajnos ezzel kapcsolatban sem rendelkezünk teljes körű adatokkal, de az adathiány nem oly jelentős, hogy ne lehetne tájékoztató jelleggel felhasználni az információkat. Az 5 választás során 265 megmérettetésre került sor a szlovák kerületekben. Jelentős választási küzdelmet valószínűsítő 50-80%-os átlagos ismert győzelmi aránnyal bírt 28 kerület, ezekben összesen 140 választást tartottak. Nem kormánypárti ellenjelöltjeinek (30 fő) száma 79 volt. 6 alkalommal a Nemzeti Párt, 37 alkalommal a Néppárt és 15 alkalommal a Szlovák Nemzeti Párt adta a kihívót. A másik csoportot a jelentős győzelmi aránnyal bíró 25 kerület adta, melynek 125 választásán, 18 kormánypárti mellett, 43 nem kormánypárti kihívót regisztráltam. Közülük 4 nemzeti párti, 22 néppárti és 2 szlovák nemzeti párti színekben indult. A különbség tehát alapvetően abban állt, hogy a saját nemzetiségi párt el tudott-e indulni a kerületben. Ha igen, akkor az jobban mobilizálta a választókat, ha nem, akkor átlagosan alacsonyabb heveségű választási harc alakult ki. 1028 választás esetében ismert mind a részvételi, mind pedig a győzelmi arány, így ezek között korrelációt is számolhatunk. Ennek alapján azt állíthatjuk, hogy a részvételi arány növekedése közepes mértékben csökkentette a győztes győzelmi arányát, tehát fokozta a választási küzdelmet. (0,01-es szignifikanciaszint mellett a Person-féle korreláció $-0,504$.) Ha azonban a választási eredményeket a nemzetiségi összetételre való tekintettel külön elemezzük, akkor azt

tapasztaljuk, hogy ez az összefüggés csak a nemzetiségek esetében működik, tehát a választók mozgósítása itt tudta érdemben növelni a választás tétjét. Mivel ezek a területek dominánsan a kormánypárt báziskerületei voltak, így gyakorlatilag annak a győzelmi esélyei csökkentek a fokozódó választási mozgósítás révén, ami pedig a nemzetiségi pártok aktivizálódásával volt összhangban. A két tényező között azonban nem volt olyan szoros a kapcsolat, melynek alapján a győzelmi arány automatikus csökkenése lenne várható. Fontos azonban arra is felhívni a figyelmet, hogy azokban a kerületekben, ahol volt nemzetiségi színezetű képviselőjelölt (nemzetiségi párti, független nemzetiségi vagy akár néppárti), a választási küzdelem igen heves lehetett és a győztes győzelmi aránya gyakran mélyen az országos átlag alá (68%) esett.

A korábban elemzett térképünkön látható, az Alföldet körbekerítő, nagyfokú győzelmi aránnyal bíró kerületekből összeálló sáv, nagymértékben hasonult kormánypárt által uralt vidékhez és ezen túl azokhoz a területekhez, melyet a legújabb kutatások a különböző mutatók alapján az ország elmaradottabb régióiként azonosítottak.³⁵ Ennek alapján pedig azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kormányoldal stabil hatalmának egyik fontos alapját azok az elmaradottabb peremterületek alkották, ahol a választások gyakorisága elmaradt az országos átlagtól, a választási küzdelem során pedig ritkábban találkozunk reális esélyekkel induló ellenjelölttel. Visszakanyarodva tehát Grofman tételéhez, igazolhatónak látszik az a felvetés, hogy a szociológiai szempontokból hátrányos helyzetű csoportok választási hajlandósága alacsonyabb volt a korban. Ez a jelenség kombinálódhatott a felekezeti szempontokkal, az egyes pártok kellő mértékben fel nem tárt jelöltállítási stratégiájával,³⁶ a nagybirtokok szerepével, és természetesen a lokális erőviszonyokkal, amelyek összessége azt eredményezte, hogy a versengő választások igen korlátozottan voltak jelen az ország bizonyos területein. Ha azonban sikerült a közjogi kérdést meghaladó ellenjelöltet indítani, akkor az mobilizációs hatású volt, amely együtt járt a választási küzdelem élesedésével. Ezen pedig elsősorban a kormánypárt veszíthetett, hiszen a közjogi alapon átpolitizált magyar területeken eleve gyakrabban találkozunk szorosabb eredményekkel. Sajnos azt nem tudjuk megállapítani, hogy konkrétan milyen mértékben fokozta a választási részvételt a választópolgárok számára értelmezhető politikai alternatívának a megjelenése, hiszen az egyhangú választások nagyon torzítják az adatsorokat. Az azonban kijelenthető, ahol választást tartottak, ott általában igen magas volt a részvételi arány, gyakran bőven meghaladta a rendszerváltás

35 A győzelmi arányt bemutató térképen megjelenő sáv számos modernizációs mutatónak regionális szerkezetével párhuzamba állítható. Hasonló képet ad az analfabétizmus, a községi adó, a faházak, az orvos által látott halottak térszerkezete, melyeket a regionális egyenlőtlenséget feltáró kutatók tanulmányaikban részletesen elemeznek. Lásd ezzel kapcsolatban: Területi egyenlőtlenségek nyomában a történeti Magyarországon: Módszerek és megközelítések. Szerk: Demeter Gábor – Szulovszky János. Bp., Debrecen. 2018. térképeit.

36 Különösen fontos lehet a nemzetiségi származású kormánypárti jelöltek szerepeltetése, nemzetiségi területeken. Szendrei Á.: A Román Nemzeti Párt i. m. 71–72.

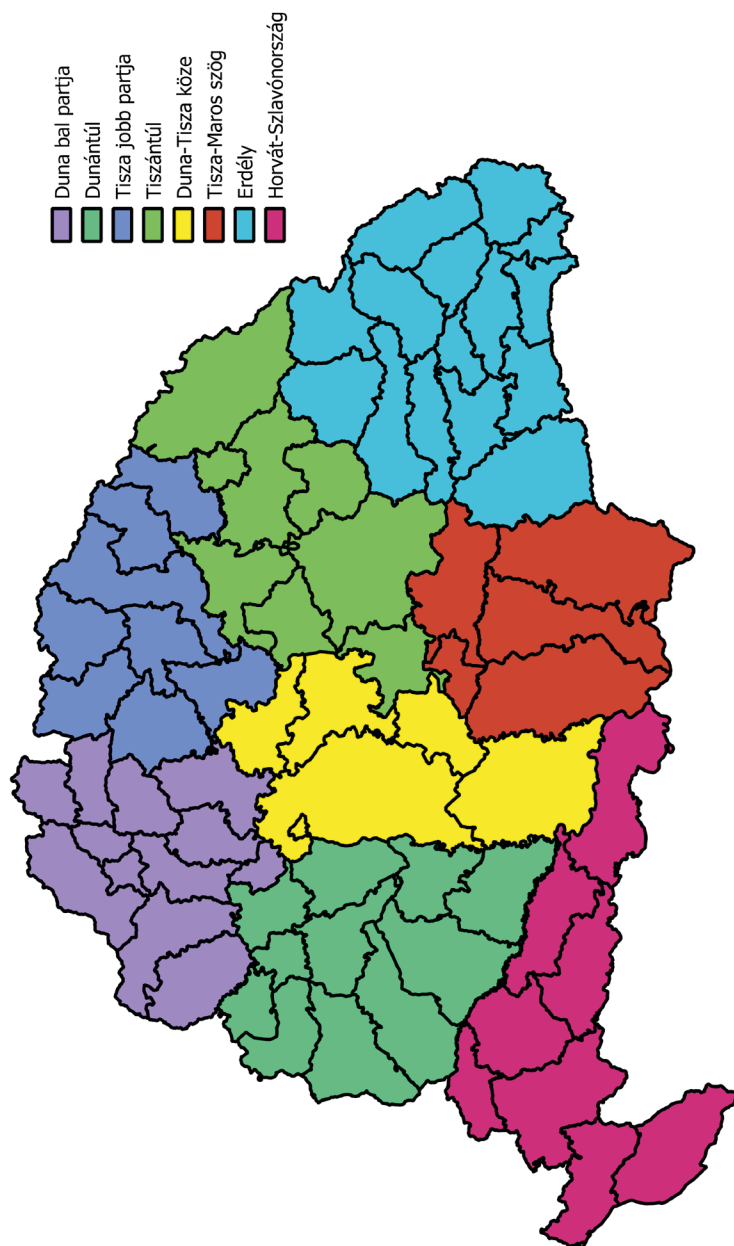
utáni részvételi adatokat. Természetesen egy szűkebb társadalmi csoporton belül lehet ez a magas arányt kimutatni, de mégsem célszerű a résztvevők arányait a teljes lakossághoz viszonyítani, hiszen a többségnek ekkor nem volt részvételi lehetősége. Azonban ma sem a teljes társadalomra számolunk részvételi adatokat, hanem csak a választójoggal rendelkezőkre. Ennek alapján nem tartom elfogadhatónak azt a kiindulópontot, amely a dualizmus kori alacsony részvételi messzemenő következtetéseket von le a modern magyar parlamentarizmus egészére, hiszen a kép annál sokkal bonyolultabb volt, hogy azt a kort egyöntetűen az alacsony választási részvétellel jellemezzük. Bizonyos területeken, bizonyos körülmények között igaz ez a megállapítás, de más területen vagy más időpontban pont az ellentettjét tapasztaljuk.

Ebből a szempontból Északkelet-Magyarország különösen érdekes terepet jelent a vizsgálat számára, hiszen Erdély mellett itt figyelhetők meg ezek a tényezők a lehangsúlyosabban. A területen ugyan nem jön létre egy önálló sajátosságokkal rendelkező régió, hanem éppen azok kereszteződésében találjuk azt. A terület vizsgálata alkalmat ad arra, hogy akár egy-egy vármegyén belül is alapvető különbségeket detektáljunk, melyek kialakulásának okait lokális kutatásokkal próbálhatjuk feltárni. Ezen lokális sajátosságok megismerése tehát hozzásegít minket a dualizmus kori választások jobb megismeréséhez, és releváns válaszokat tudunk majd adni a feltett kérdésekre. Az eltérő adottságokkal rendelkező kerületek összehasonlító elemzése tehát alkalmas lesz a különbségek okainak mélyebb feltárására. Ezt a munkát azonban már összehasonlító mikroelemzés során fogom elvégezni, amely a következő évek kutatási programjának fogja a fő elemét képezni.

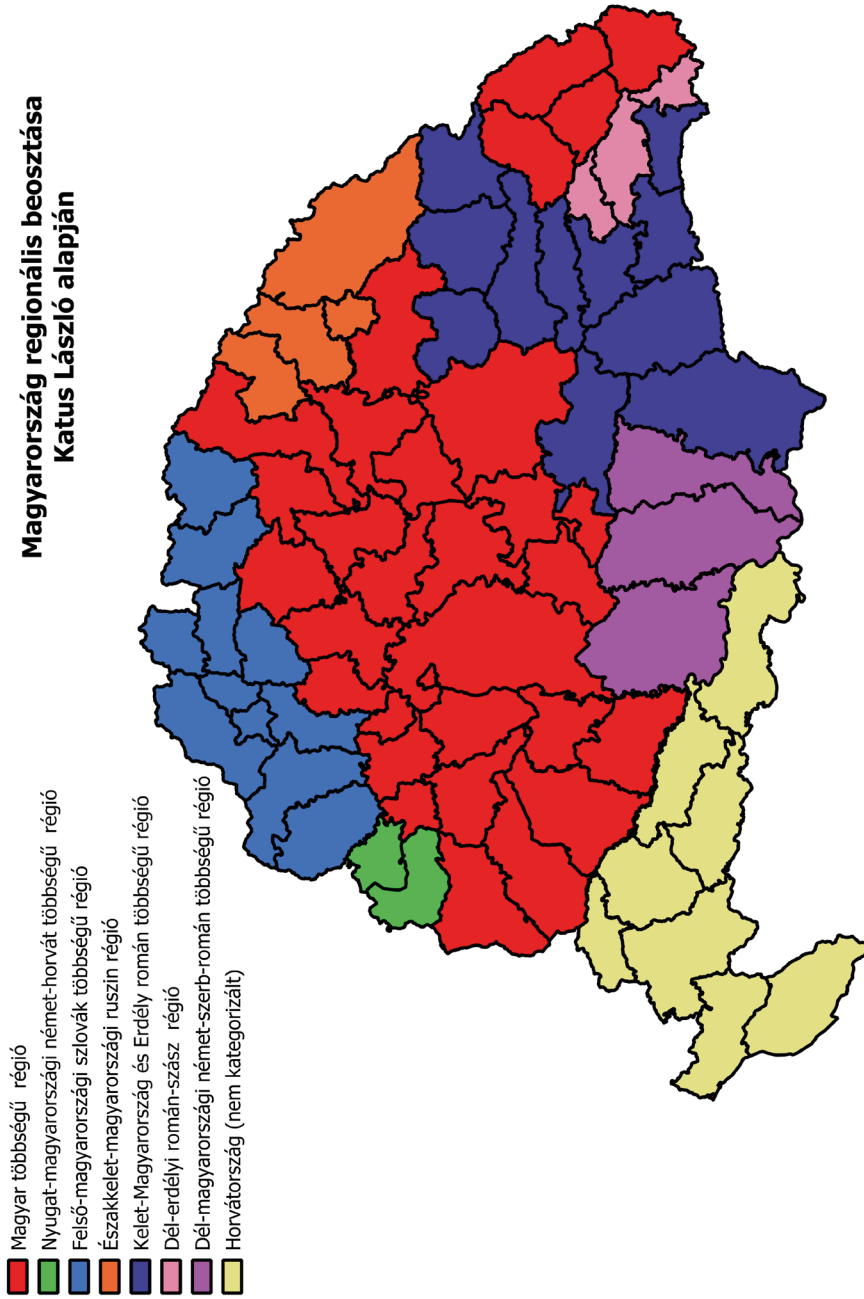

Melléklet

Magyarország regionális beosztása Keleti Károly alapján

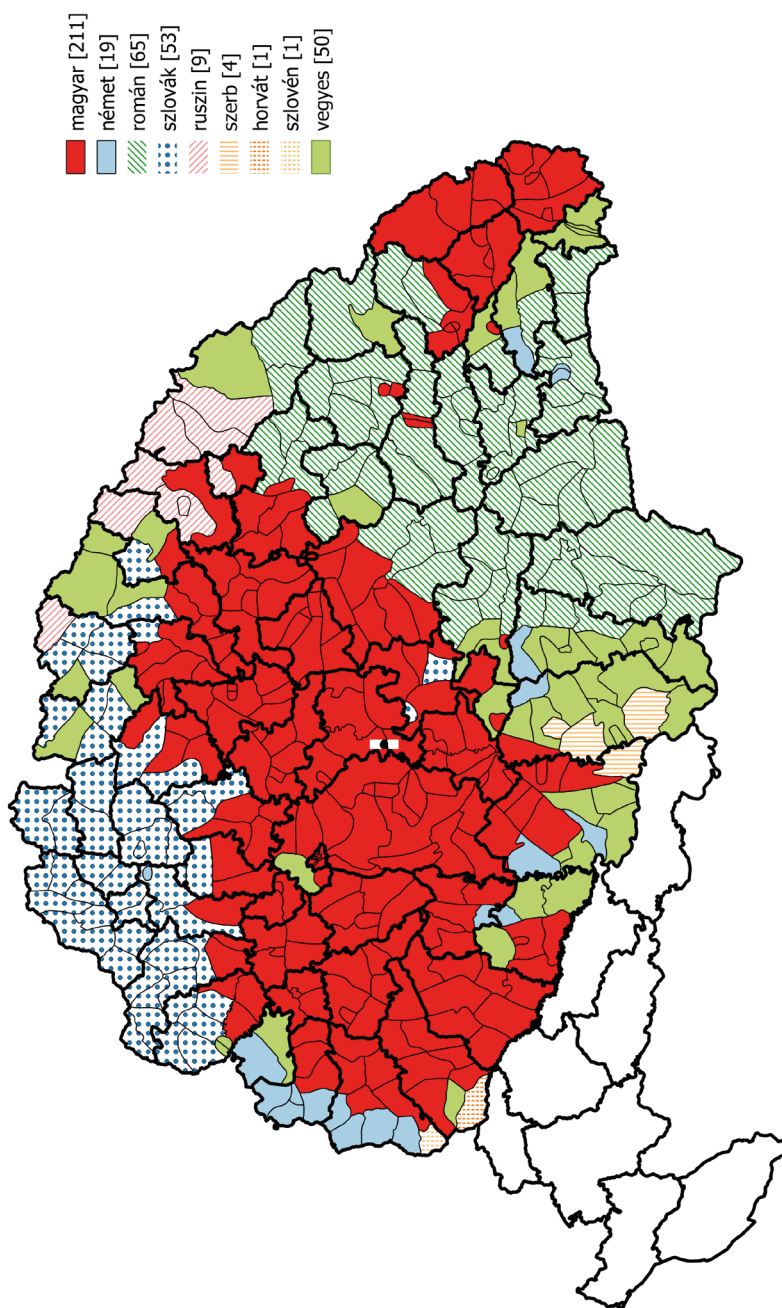

1. térkép: Magyarország regionális beosztása Keleti Károly alapján

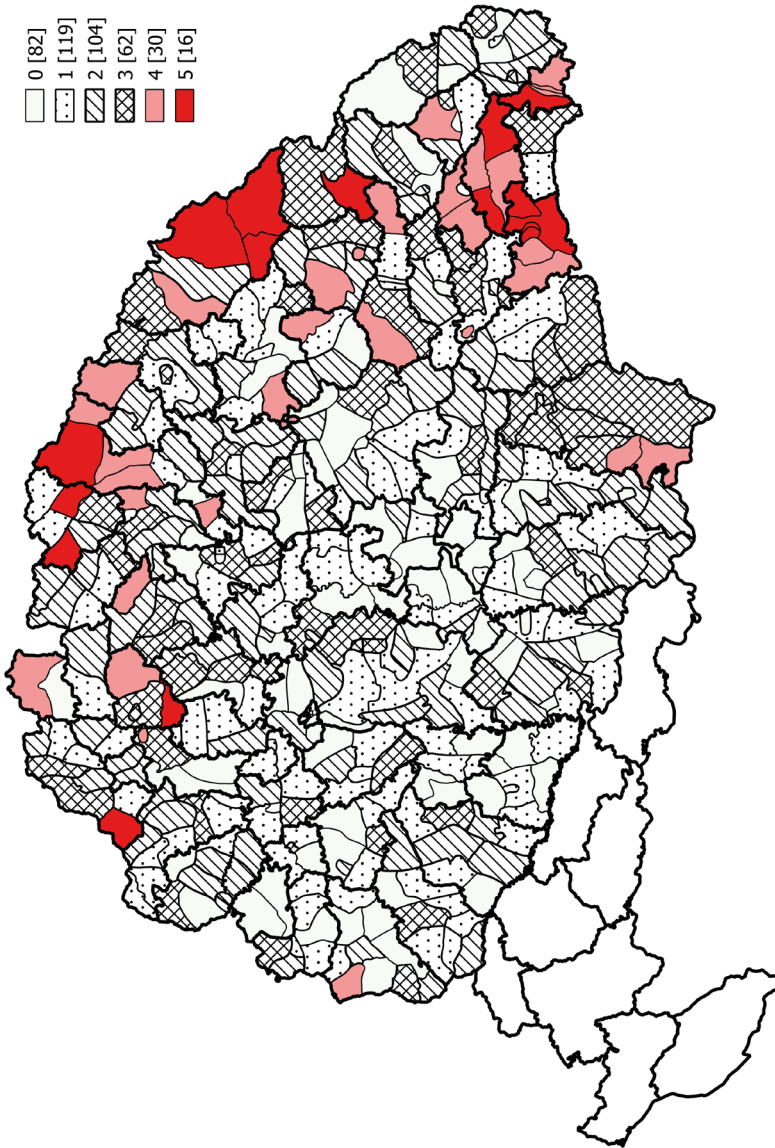
2. térkép: Magyarország regionális beosztása Katus László alapján

A választókerületek etnikai karaktere 50%-os többség figyelembevételével
(1910)

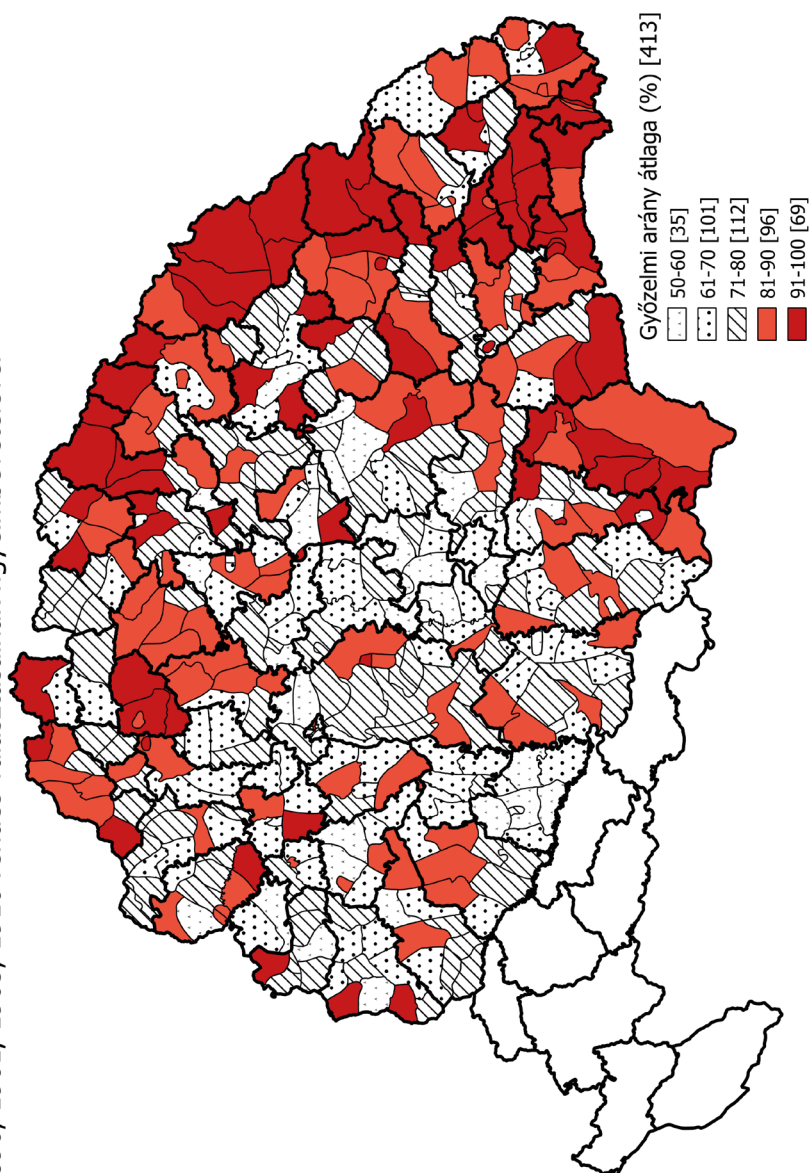
3. térkép: A választókerületek etnikai karaktere 50%-os többség figyelembevételével (1910)

**Az egyhangú és 90% feletti győzelmi arány száma választókerületenként
1892, 1896, 1905, 1910 rendes választásainak figyelembevételével**

4. térkép: Az egyhangú és 90% feletti győzelmi arány száma választókerületenként
1892, 1896, 1905, 1910 rendes választásainak figyelembevételével

A győzelmi arány átlagának alakulása választókerületenként
1892, 1896, 1901, 1905, 1910 rendes választásainak figyelembevételével

5. térkép: A győzelmi arány átlagának alakulása választókerületenként
1892, 1896, 1905, 1910 rendes választásainak figyelembevételével